

INTERAKCIJA SA NEMUSLIMANIMA I SPASENJE

Khaled Abou EL-FADL

Kad dođete u situaciju razmišljati o pitanjima kakva su odnos prema nemuslimanima, spasenje i prokletstvo, ponekad je teško zamisliti da puritanci i umjereni muslimani čitaju i tumače iste vjerske izvore. Ovo je zato što ove dvije grupacije dolaze do dijametralno nespojivih zaključaka, tako da njihove bitno različite pozicije dovode do fundamentalnog pitanja o nivou metoda tumačenja koji dovode do tolikih razlika u dešifriranju Božije volje. Značenje religijskih tekstova bitno je određeno moralnim i etičkim predispozicijama i odanošću čitalaca ovih tekstova, ali su oni, također, pod uticajem i tehničkih sredstava koje ljudi koriste da bi razumjeli tekst. Međutim, ovo nije mjesto da se ulazi u heuristička sredstva puritanaca i umjerenih muslimana i metode koje oni koriste da otkriju značenje i primjenu tekstova. Ja ću se u ovome poglavlju usredsrediti na teološke i pravničke zaključke do kojih su došli puritanci i umjereni muslimani, ne ulazeći u njihove visoke tehničke debate o tome kako bi neko trebao čitati Kur'an i druge vjerske izvore.

Što se tiče puritanaca, pitanje spasenja je jednostavne naravi: jedino će muslimani imati mogućnost spasenja nakon smrti. Ne samo to, nego i muslimani koji ne prihvate pravilno vjerovanje i praksu, kao što ih definiraju puritanci, također neće biti spaseni. Osnovne razlike između heretika i grijешnih muslimana i nemuslimana, prema puritancima, predstavlja stepen džehennema u koji će oni biti određeni. Nemuslimani će zauzeti niže nivoe džehennema nego nevjernici i grijешnici muslimani. Puritanci se ne slažu o tome hoće li nemuslimani ikad biti oslobođeni pakla; heretici i grijешnici muslimani ostat će u paklu koliko bude potrebno za iskup njihovih grijeha.

Možda ovo nije iznenađujuće. Većina religija tvrdi da će oni koji odbiju vjerovati u njihove poruke biti osuđeni na jedan ili drugi način. Ali, puritanski odbacivački stav prostire se i na život na ovome svijetu. Puritanci bezrezervno, bez ikakve revizije, prihvataju tradicionalnu praksu onog što je poznato kao status *zimmija* za nemuslimane koji žive na

muslimanskoj teritoriji. Prema sistemu statusa zimmije, nemuslimani moraju platiti taksu (glavarinu) u zamjenu za muslimansku zaštitu i za privilegiju življenja na muslimanskoj teritoriji. Prema ovom sistemu, nemuslimani su oslobođeni služenja vojske, ali su isključeni od zauzimanja visokih pozicija koje se bave interesima od velikog državnog značaja, kao što su pozicije premijera ili predsjednika zemlje. U islamskoj historiji, nemuslimani su doista zauzimali visoke pozicije, pogotovo u oblastima vezanim za fiskalnu politiku i prikupljanje poreza. Nije jasno bi li puritanci ovu historijsku praksu smatrali prihvatljivom ili bi oni smatrali to još jednim indikatorom kako su ranije generacije muslimana skrenule sa Pravog puta.

U okviru osnovnog *zimmija-sistema*, način na koji puritanci postupaju prema nemuslimanima obilježen je značajnim stepenom dosljednosti. Naprimjer, puritanci rado prihvataju zapovjedi Kur'ana da muslimani moraju postupati pravedno sa nemuslimanima i također prihvataju poznatu Poslanikovu predaju da će, ukoliko bilo ko s statusom zimmije povrijedi ili zlostavlja nemuslimana, Poslanik lično svjedočiti protiv njega na Sudnjem danu. Međutim, u isto vrijeme, puritanci insistiraju da u muslimanskoj državi nemuslimani moraju biti dovoljno degradirani tako da njihov niži status vis-a-vis muslimana bude jasan. Naprimjer, nemuslimani moraju nositi distinktivno obilježje po kome će se oni lako moći prepoznati. Štaviše, nemuslimani ne mogu sagraditi crkvu ili sinagogu višu od džamije i oni uvijek moraju biti poslije muslimana u praktično svim društvenim angažmanima. Naprimjer, puritanci insistiraju da muslimani ne trebaju inicirati pozdrave sa nemuslimanima i, ako nemuslimani prvi iniciraju pozdrave, puritanci su donijeli listu izražaja koje muslimani mogu koristiti kao odgovor.

Muslimani ne mogu koristiti druge izražaje osim onih sa liste. Većina ovih uvredljivih i nemoralnih propisa proizišla je iz različitih nevjerodostojnih predaja pripisivanih Poslaniku u devetom i desetom vijeku. Većina klasičnih pravnikâ odlučno je proglasila ove predaje kao čiste fabrikacije koje su nedosljedne sa Poslanikovom historijskom praksom. Neki

klasični pravnici, kao što je Ibn Tejmije, doista su zagovarali ponižavajući tretman nemuslimana; međutim, njihovo neprijateljstvo prema nemuslimanima uzrokovano je činjenicom da su oni živjeli u vremenu kad je islamska civilizacija bila u ozbiljnoj krizi zato što su muslimanske teritorije i stanovništvo bili pod opsadom nekoliko vanjskih napadača. I pored toga, pravnici kao što je Ibn Tejmije imali su veliki uticaj na vehabije i druge puritance. Otuda su ove ponižavajuće propise primijenjivali talibani u Afganistanu i djelimično su na snazi u Saudijskoj Arabiji. Danas, međutim, većina muslimanskih zemalja ne priznaje legitimitet ovih uvredljivih propisa i odbija ih primijeniti.

Jedna od nejasnoća u puritanskom mišljenju je šta uraditi sa nevjernicima koji nisu kršćani, niti jevreji. Tradicionalno, samo kršćani i jevreji, poznati kao narod Knjige, mogu nositi status zimmije. Pitanje je šta učiniti sa ljudima koji nisu ni kršćani, a ni jevreji. Sa dolaskom islama u zemlje kao što su Indija, Kina i podsaharska Afrika, klasična pravna praksa morala je modificirati svoje stavove i dodijeliti status zimmija hindusima, budistima i zoroastancima. Međutim, nije sigurno bi li puritanci bili spremni prihvatiti ovaj klasični kompromis; ako oni ne prihvate ovaj klasični kompromis, onda bi trebali proširiti primjenu statusa zimmije i izvan naroda Knjige, jer bi neminovno značilo da trebaju biti protjerani ili ubijeni narodi koji nisu muslimani, kršćani ili jevreji.

Pokretačka pretpostavka puritancima je da islam mora prevladati i dominirati. Shodno tome, nemuslimani koji žive na muslimanskim teritorijama moraju se dovesti u situaciju da se osjećaju inferiornim tako da bi se počeli osjećati nezadovoljnim svojim statusom. Ovo bi ih potaklo da se suoče sa istinom i prihvate islam te, čineći to, odbace svoj niži status.

Puritanski pogled na svijet je bipolaran – na jednom kraju je islam, koji predstavlja nepogrešivo dobro, a na drugom kraju su nemuslimani, koji predstavljaju zlo. Oslanjajući se na pisanja nekih klasičnih pravnikâ, puritanci strogo zastupaju teologiju poznatu kao *el-vala' el-bar* (doktrina odanosti i nespajanja), koja navodi da je imperativ da se muslimani brinu,

međusobno udružuju i sprijateljuju samo sa muslimanima. Shodno tome, muslimani se mogu oslanjati na nemuslimane ili tražiti pomoć od nemuslimana samo za ograničene i prepoznatljive ciljeve. Muslimani trebaju tako postupati samo ukoliko su slabi i u nuždi, ali čim muslimani budu u mogućnosti ponovo zadobiti svoju snagu, oni moraju povratiti svoj superiorni status. Muslimani se ne smiju sprijateljiti sa nemuslimanima ili dozvoliti sebi da se brinu ili vole nemuslimane. Činjenica da nemuslimani nisu muslimani viđena je kao moralna greška i, ako se muslimani brinu za nemuslimane, to je indikacija da ti muslimani stavljaju svoje emocije pred vjerske odanosti, što je jasan znak slabosti vjere.

Muslimani mogu pokazati ljubaznost prema nemuslimanima da pokažu dobar primjer i muslimani mogu ući u savezništvo sa nemuslimanima ako je to neophodno. Ali, u svim slučajevima, muslimani ne mogu voljeti nemuslimane, jer je to jednako voljenju nemoralna; muslimani moraju nastojati afirmirati svoju superiornost čim se za to ukaže prilika. Krajnji i konačni cilj je dovesti cijeli svijet pod okrilje islama, bilo to u svojstvu nižih, zimmija, ili kao preobraćenike u islam. Drugim riječima, *tabor dobrote* (islam) ne smije voljeti *tabor zla*. *Tabor dobrote* mora ili dominirati nad *taborom zla* ili preokrenuti zlo u dobro.

Umjereni polaze od veoma različitih pretpostavki. Pozicija umjerenih je proizvod njihovog razumijevanja cilja stvaranja i same uloge islama u tome. Dok puritanci vjeruju da je postojanje nemuslimana privremena situacija koju muslimani moraju poboljšati, a svijet se eventualno treba preobratiti u islam, umjereni muslimani odbacuju ovu logiku kao temeljno u suprotnosti sa božanskom željom. Umjereni muslimani navode da Kur'an ne samo prihvata, nego čak i *očekuje* stvarnost razlika i raznolikosti među ljudskim društvom. Prema tome, Kur'an kaže: "O ljudi, Mi smo vas od muškarca i žene stvorili i plemenima i narodima vas učinili da biste se upoznavali! Od vas je kod Allaha najplemenitiji onaj ko se Njega najviše boji!"¹

Na drugim mjestima, Kur'an potvrđu-

je da je različitost dio Božije namjere i cilja u stvaranju, i navodi: "Da je Gospodar tvoj htio, on bi sve ljude jedne vjere učinio! A ipak se oni uvijek u vjerovanju razilaze, samo ne oni kojima se Gospodar tvoj smiluje! A radi toga i stvorio ih je!"²

Umjereni muslimani navode da ne samo da Kur'an potvrđuje princip različitosti, nego on, također, ljudskim bićima predstavlja znatne izazove, a to je *upoznati jedni druge*. U kur'anskom okviru, različitost nije slabost, niti zlo. Različitost je dio cilja stvaranja, i to potvrđuje bogatstvo Uzvišenog. Iskazana volja Uzvišenog za upoznavanjem jedni drugih stavlja obavezu pred muslimane da sarađuju i rade prema određenim ciljevima i sa muslimanima i nemuslimanima. Kao što je Bakir Muhammed el-Hakim, šesti ši'itski imam rekao, "Dobrobit ljudi može se postići jedino saradnjom".

Naprimjer, Kur'an više puta ističe da je Bog želio – On bi stvorio ljude sve iste i, također, cijelo bi čovječanstvo vjerovalo.³ Ustvari, naglašavajući neizbježnost različitosti, Kur'an obavještava Poslanika da, čak i da je pokazao nekim ljudima najčvršće dokaze, oni ga ne bi slijedili i da on, zauzvrat, neće slijediti njih.⁴ Činjenica da je Božija želja bila da ljudi ostanu različiti; umjereni muslimani tvrde da je to primjer Božijeg uvažavanja ljudske slobode i također nalaže ljudskim bićima da prihvate vrlinu tolerancije. S obzirom da je različitost dio božanske želje, umjereni muslimani tvrde da ljudska bića ne trebaju nastojati poništiti ono što je Bog željno uradio.

I pored obaveze tolerancije, Kur'an nalaže ljudima da rade zajedno u postizanju dobročinstva. Zbog kritične važnosti ove tačke i zbog toga što je ovaj dio kur'anskog diskursa nepoznat mnogima na Zapadu, ja ću šire citirati Kur'an. U jednom poglavlju, naprimjer, Kur'an potvrđuje: "I Mi smo, da svi vi zakon i pravac imate, odredili! A da je Allah htio, On bi vas sve jedne vjere stvorio, ali je On htio da vas iskuša u onom što vam je objavio. *Zato, u dobru se natječite*, Allahu ćete se svi vratiti i On će vas o

¹ Kur'an 49:13

² Kur'an 11:118-19

³ Kur'an 10:99

⁴ Kur'an 2:145

svemu onom obavijestiti u čemu se razilaziste”⁵ (naglašavanje kurzivom je moje). Naglašavajući isti pomirljiv stav, obraćajući se muslimanima, Kur’an navodi: “I sa sljedbenicima Knjige ne raspravljajte vi, osim na način najljepši! Ne i sa onima među njima koji su nepravedni, i recite: ‘Mi vjerujemo u ono što je nama objavljeno i što je vama objavljeno! A naš Bog i vaš Bog jedan je! I Njemu smo mi predani!’”⁶ Drugdje, Kur’an potvrđuje: “A ti putu Gospodara svoga pozovi mudrošću i savjetom lijepim i s njima ti raspravljaj na način najljepši! Doista, Gospodar tvoj najbolje zna ko je skrenuo s puta Njegova, i On najbolje poznaje one na Pravi put upućene”⁷.

Već sam spomenuo kur’anski ajet: “O sljedbenici Knjige, hodite k riječi jednako i nama i vama: da nikome osim Allahu ne robujemo, da Mu nikoga ne pridružujemo, i da jedni druge, osim Allaha, gospodarima ne uzimamo!”⁸ Prvi dio ovog ajeta opominje muslimane, kršćane i jevreje da se svi oni mole istom Bogu. Drugi dio ajeta navodi princip koji je primjenjiv za zajednički život na ovome svijetu – prihvatajući realnost Boga, znači da jedna grupa ne treba pokušati dominirati nad drugom.

Ista tema je naglašena u onom što se može nazvati *selam-ajeti* – *selam* je isti termin iz kojeg je izvedena riječ *islam*, koja znači *mir*, *tišina*, *odmor* i *mirnoća*. *Selam-ajeti* odnose se na kur’anske odlomke koji naglašavaju potrebu ne samo za međureligijskom tolerancijom, nego i za kooperativnim moralnim poduhvatima koji nastoje postignuti božanstvenost na Zemlji.

U *selam-ajetima*, Kur’an naglašava da, u ophođenju sa protivnicima, muslimani ih trebaju opominjati o njihovim moralnim obavezama prema Bogu, ali ako protivnici tvrdoglavo odbijaju istinu, muslimani se trebaju okrenuti od njih želeći im *selam*. U ovoj dinamici, muslimani trebaju djelovati da uvjere svoje protivnike da njihove nesuglasice nisu lične i da muslimani ne nose zamjerku ili mržnju prema svojim protivnicima. Čak i kad protivnici odbiju poruku i okrenu se, Kur’an upućuje muslimane

da je jedini prikladan odgovor ovom odbijanju da zažele svojim protivnicima mir.⁹

Čak i ako je poziv u islam odbijen, nešto ostaje. Ono što ostaje jest da muslimani i nemuslimani nastave tražiti i stvarati mehanizme ne samo za toleranciju jednih i drugih, već i za ujedinjenje u potrazi za vrlinom. Kao što Kur’an vrlo jasno naglašava, “Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte! I Allaha se bojte! Jer, doista Allah žestoko kažnjava”¹⁰. Ovaj nalog ne može se odvojiti od opće naredbe da se postigne božanstvenost na Zemlji i stoga da se uspostave moralne vrijednosti kao što su pravda, milost, sažaljenje, dobročinstvo i ljepota na ovome svijetu. Činjenica da muslimani i nemuslimani trebaju saradivati u postizanju dobrote ne znači asimiliranje ili čak ublažavanje njihovih razlika. To znači nalaženje zajedništava tako da se dobrota može postići na ovoj Zemlji. Činjenica je da Kur’an insistira da različite grupe mogu imati svoja prava i pravila, ali ovo ih ne treba spriječiti od saradnje. Da bi se prenio autentičan i značajan smisao onoga što inspirira umjerene muslimane, citirat ću Kur’an malo duže o ovom pitanju. Kao dio dugog poglavlja, nazvanog *Trpeza (El-Ma’ide)*, obraćajući se Poslaniku, Kur’an nalaže: “A kako da od tebe traže da im ti sudiš kad oni Tevrat posjeduju, u kome propisi Allahovi imaju? Oni bi se od presude tvoje okrenuli, a oni i nisu vjernici! Mi smo doista Tevrat objavili, u njemu je Uputa i Svjetlost, po njemu vjerovjesnici sudiše onima koji od jevreja Allahovu vjeru prihvatiše, i pobožni sudiše, i učeni, od kojih se tražilo da Knjigu Allahovu čuvaju, i oni su bili Knjige svjedoci. Ljudi se ne bojte, Mene se bojte! Moje ajete za prezrenu cijenu ne prodajte! A koji ne sude po onome što je Allah objavio, pravi su nevjernici. A u Tevratu smo im propisali: Glavu za glavu, i oko za oko, i nos za nos, i uho za uho, i zub za zub. A rane nek poravnaju se! A ko od odmazde odustane, to će mu biti grijeha iskupljenje! A koji ne sude po onom što je Allah objavio, takvi su pravi zločinitelji. A potom smo Isaa, sina Merjemina, za njima poslali, da Tevrat prije njega objavljen

⁵ Kur’an 5:49

⁶ Kur’an 29:46

⁷ Kur’an 16:125

⁸ Kur’an 3:64

⁹ Na primjer, Kur’an 25:63; 28:55; 43:89.

¹⁰ Kuran 5:2

potvrđi, i Indžil smo mu dali, u njemu je Uputa i Svjetlo, i on je Tevrat, prije njega objavljen, potvrdio, koji je Uputa i Pouka bogobojažnim! Nek sljedbenici Indžila sude prema onome što je Allah u Indžilu objavio! A koji ne sude po onome što je Allah objavio, takvi su pravi raskolnici! A i tebi Knjigu objavljujemo s Istinom, da potvrdi Knjigu prije objavljenu, i da nad njome bdije. A ti im presudi po onom što Allah objavi, i njihove strasti ne slijedi i ne odstupaj od Istine što ti dolazi. *I Mi smo, da svi vi zakon i pravac imate, odredili! A da je Allah htio, On bi vas sve jedne vjere stvorio, ali je On htio da vas iskuša u onom što vam je objavio. Zato, u dobru se natječite, Allahu ćete se svi vratiti i On će vas o svemu onom obavijestiti u čemu se razilaziste*¹¹ (moje naglašavanje kurzivom).

Sljedbenici abrahamske poruke u načelu su savjetovani da rade i napreduju u služenju dobroti. Dok očigledno postoji određena moralna povezanost i duhovna bliskost između muslimana i sljedbenika abrahamske tradicije, ništa u Kur'anu ne sprječava saradnju sa svim ostalim s ciljem stvaranja svijeta koji je moralno prihvatljiviji Bogu.

Umjereni muslimani tvrde da, u isto vrijeme dok ljudska bića trebaju saradivati u postizanju dobrote, Kur'an jasno prihvata ideju raznovrsnosti i pluralizma prava. Štaviše, ovo je dio uzvišenih ciljeva da narod ostaje različit u nekim značajnim i važnim aspektima. Iz te perspektive, bilo kakav univerzalizam koji bi ignorirao sve razlike i uspostavio unitarno i jedinstveno pravo nad ljudskim bićima, bio bi osporavan kur'anskim tekstovima. Ljudi mogu imati različite zakone, vjerovanja i rituale, ali postoje moralni principi koji ujedinju sva ljudska bića. Dok se pravde očekuje od zakona koji se odnose na religijske rituale i obrede i organizacione propise vezane sa administracijom ili čak ohrabruje da budu različiti, treba postojati značajan prostor za kolektivno moralno traganje između muslimana i nemuslimana.

Kao odgovor ovoj umjerenj poziciji, puritanci se pozivaju na kur'anske ajete koji se odnose na pitanje *vala'* (potraga za savezom sa nemuslimanima) s ciljem dokazivanja

da islam zabranjuje bilo kakva prijateljstva, a kamoli kakvu aktivnu saradnju između muslimana i nemuslimana. Tipično, takvi ajeti pozivaju muslimane da ne stvaraju saveze sa neprijateljima islama. Značajnije je, međutim, da ta ista poglavlja u Kur'anu koja govore o osnovnom zajedništvu svih abrahamskih religija ili koja naređuju poštovanje razlika i raznolikosti također sadržavaju odjeljke koji upućuju muslimane da ulaze u savez sa nemuslimanima. Ova činjenica navela je neke zapadne učenjake da zaključe da su ove dvije vrste odjeljaka u osnovi nekonzistentne i nepomirljive. Puritanci se, međutim, odnose prema ovim istim navodnim nedosljednostima tvrdeći da su mirovne ajete poništili i anulirali nesaveznički ajeti. Sa druge strane, umjereni muslimani insistiraju da, ako se kur'anski tekst čita iz kontekstualne perspektive, postaje jasno da su različiti pasusi dio kompleksnog i slojevitog diskursa koji se odnosio na različite historijske situacije.

Ajeti koji pozivaju muslimane da podrže novouspostavljenu muslimansku zajednicu u Medini ne izdaju osude protiv jevreja i kršćana (koji *će imati svoju nagradu sa svojim Gospodarom*).¹² Suprotno, oni prihvataju distinktivnost kršćanskih i jevrejskih zajednica i njihovih prava, dok također insistiraju da, *u slučaju sukoba*, muslimani ne trebaju stupiti u savez protiv drugih muslimana. Iza svake pojedinačne kur'anske objave koja upozorava muslimane da ne stupaju u savez sa nemuslimanima stoji historijski kontekst u kome je bilo potrebno izabrati strane. Ali, čak se i tad Kur'an odnosi na situacije u kojima je, za vrijeme aktivnih neprijateljstva između muslimana i nemuslimana, muslimanskim skupinama naređeno da se suzdrže od pružanje aktivne pomoći nemuslimanima protiv muslimana – operativna riječ ovdje je *protiv*. Drugim riječima, svi ajeti o nesavezništvu objavljeni su dok su bila u toku neprijateljstva između muslimana i nemuslimana i Kur'an vrlo razumno naređuje muslimanima da ne pomažu nemuslimanima koji nanose štetu muslimanima. Ali, ovo ne znači da Kur'an

¹¹ Kur'an 5:43-48

¹² Kur'an 5:69; 2:62

dopušta muslimanima da stvaraju polarizirane i sukobljene situacije uopće. U nedostatku izuzetnih situacija, Kur'an poziva sva ljudska bića da rade zajedno u postizanju dobrote na svijetu. Ovo će postati jasnije kad se zadržim na stavu umjerenih muslimana i puritanaca o pitanju ratovanja.

Krajnji efekt analize Kur'ana umjerenih muslimana je da, suprotno puritancima, oni ne vjeruju da Bog namjerava ili želi da muslimani dominiraju nad nemuslimanima. Muslimani su upućeni da ljubazno pozivaju ljude u svoju vjeru, ali mora biti shvaćeno da svi ljudi nikad neće slijediti jednu vjeru. Najvažnije je da se ljudi međusobno upoznaju. Ali, bilo bi sasvim uzaludno da ljudi upoznaju jedni druge ako krajnji cilj nije saradnja u postizanju onoga što je moralno i dobro. Iz ove perspektive, umjereni muslimani odbacuju osvetoljubljive i mržnjom ispunjene doktrine koje pozivaju na degradaciju nemuslimana koji žive u muslimanskim zemljama. Umjereni muslimani vjeruju da je praksa koja obavezuje nemuslimane da nose određene prepoznatljive znakove ili obilježja ili stavljanje ogrničenja na izgradnju crkava u osnovi nekonzistentna sa učenjima Kur'ana i stoga se može prekoriti. Uskraćivanje nemuslimanima njihovog dostojanstva doprinosi izdajništvu uzvišenog povjerenja da se postigne ono što je moralno dobro na Zemlji.

Uz to, većina umjerenih muslimana odbacuje sistem zimmije kao nešto historijsko u smislu da je neodgovarajuće u vremenu nacionalnih država i demokratije. Sistem koji je od religijskih i ponekad etničkih grupa zahtijevao da plaćaju porez (glavarinu), a zauzvrat davao samoupravu, koja se sastojala od primjenjivanja običaja i zakona manjine, bio je rasprostanjen u srednjem vijeku. To je bila vrsta administracije koju su koristili muslimani i protiv muslimana u različitim kontekstima i situacijama. Ali, okolnosti modernosti nalažu njeno ukidanje, primarno zato što bi to, ako bi bilo primijenjeno u savremeno doba, potisnulo ciljeve pravde i dostojanstva. Postojanje reciprociteta opravdavalo je sistem poreza u srednjem vijeku; u srednjovjekovnom svijetu, čak i u kontekstu ugovaranja mirovnih sporazuma, od slabije strane se očekivalo da

plati porez moćnijoj strani. U više prilika, naprimjer, muslimani su prisiljeni platiti porez križarskim državama. Ali, u moderno doba, muslimanska jednostrana primjena poreznog sistema rezultirala bi poniženjem i izoliranjem na način koji bi ozbiljno spriječio kooperativne poduhvate ciljane na širenju dobročinstva i pravde na svijetu.

Sistem poreza bi bio danas opravdan samo ako bi muslimani prihvatili stav superiornosti nad nemuslimanima. Dok je puritansko držanje prema nemuslimanima obilježeno stavom superiornosti, umjereni muslimani vjeruju da je stav superiornosti u osnovi nekonzistentan sa islamskom teologijom, naročito sa teologijom spasenja. Ono što doprinosi stavu superiornosti jest njihovo vjerovanje da samo oni posjeduju isključivu istinu i da su svi ostali prokleti. Vjerovanje da je Bog isključivo na strani jedne grupe i da su svi ostali prokleti može voditi prema arogantnom uvjerenju da ostali nisu jednake vrijednosti. Nema sumnje da, u slučaju muslimanskih puritanskih grupa, njihove ideje o spasenju i prokletstvu doprinose njihovom stavu superiornosti koji se koristio u opravdanju nečovječnog i čak okrutnog ponašanja.

Pitanje spasenja u umjerenom mišljenju razlikuje se dobrim djelom kao odgovor na različit tretman ovog pitanja u Kur'anu. Prvi princip je da je Bog i samo Bog vladar budućeg svijeta i stoga je Božija diskrecija neograničena. Neograničena je Božija diskrecija u odlučivanju kad ili kome će biti oprosteno. Stoga, govoreći poslaniku Muhamedu, Bog u Kur'anu kaže: "Ti nikakva udjela nemaš u tome hoće li Allah njima oprostiti, ili će ih kazniti, jer oni su, doista, zločinitelji! A Allahu pripada sve što je na nebesima i na Zemlji. On prašta kome hoće i On kažnjava koga hoće! A Allah, doista, oprašta i samilostan je".¹³

Pored uspostavljanja principa Božije diskrecije, Bog se obavezuje ljudskim bićima u pogledu posljedica njihovih vjerovanja i djela. Kur'an jasno naglašava da je islam uzvišena istina i zahtijeva vjerovanje u Muhammeda kao posljednjeg poslanika u dugoj liniji abrahamskih poslanika. Naprimjer, Kur'an navodi:

¹³ Kur'an 3:128-129. Također vidi 88:21-22

“Svakoj zajednici Mi smo vjerovnik dali kojeg su se pridržavati trebali, pa nikako ne dozvoli da se s tobom o stvari toj raspravljaju oni, i pozivaj Gospodar svome, jer zbilja si ti na Pravo uputi. A ako oni s tobom budu raspravljali, reci: ‘Allah će vama na Danu sudnjem suditi o onome u čemu ste se razilazili!’”¹⁴

Važno je, međutim, naglasiti da Kur'an ne isključuje u potpunosti mogućnost da postoje drugi načini sticanja spasenja. Jedna komponenta ovog pitanja vezana je za pitanje ko ima pravo na Božiju milost. Na ovome Kur'an ponovno insistira na Božijoj slobodi da prihvati u Svoju milost koga god On zeli. Štaviše, Kur'an izražava nezadovoljstvo prema onima koji pokušaju ograničiti ili podijeliti Božiju milost prema svojim željama ili volji. Kao prvo, Kur'an potvrđuje da je Poslanik poslan kao milost ljudskom rodu.¹⁵ I, drugo, samo Bog odlučuje ko će dobiti uzvišenu milost bilo na ovome ili na budućem svijetu i smatra se velikim činom prestupa za ljudska bića u pokušaju spekuliranja o tome ko će dobiti Božiju milost, a ko neće.¹⁶

Pored činjenice da u principu *bilo ko* ima pravo na Božiju milost i da ovo, jednostavno, nije tema za ljudsko spekuliranje, Kur'an dalje navodi ono što bi se nazvalo dobrim vijestima nekim ljudima koji nisu obavezno muslimani: “Svakoj vjerskoj zajednici propisali smo prinošenje žrtve da bi spominjali Allahovo ime na onom što ih je On od domaćih životinja opskrbio! A vaš Bog je jedan Bog, Njemu predani budite! A ti obraduj poslušne, one čija srca zatrepere kad se ime Allahovo spomene...”¹⁷ Ovaj ajet navodi da, koliko god bili različiti, putevi i dalje mogu biti upućeni prema Bogu. Zanimljivo je da Kur'an priznaje da oni koji se mole Bogu zaslužuju da dobiju dobre vijesti i da je, bez obzira o putu koji se koristi, ključno pitanje predaja Bogu.

Još jedno zanimljivo gledište kur'anskog diskursa je da on prepoznaje da pluralna religijska uvjerenja i prava mogu biti legitimna. Kur'an navodi: “Doista, oni koji vjeruju, i koji su bili jevreji, i sabijci, i kršćani, koji u Allaha i u onaj svijet vjeruju i dobra djela rade, njima straha

nema i oni očajavati neće!”¹⁸ Na istim linijama, Kur'an sadrži sljedeće ajete: “A ima doista sljedbenika Knjige koji vjeruju u Allaha, i u ono što je objavljeno vama, i u ono što je objavljeno njima, predanih Allahu. Oni Allahove ajete ne daju za cijenu prezrenu! Takvima pripada nagrada njihova kod Gospodara njihovog! A Allah brzo račun svidi.”¹⁹ Kao što je ranije spomenuto, *narodi Knjige* odnosi se većinom na jevreje i kršćane.

Umjereni muslimani pronašli su u kur'anskom diskursu suptilnu, ali važnu tačku. Nema sumnje da će muslimani koji vjeruju i čine dobra dijela postići spasenje na budućem svijetu. Ali, kao što je ranije raspravljeno, Kur'an je veoma nepopustljiv u nedozvoljavanju spekuliranja o tome ko može biti primalac Božije milosti te Kur'an ostavlja otvorenu mogućnost da i nemuslimani također mogu dobiti Božiju milost. Značajno je da Kur'an ponavlja ovu tačku u više prilika i više okolnosti, naglašavajući da, u ophođenju sa drugima, muslimani ne mogu isključiti mogućnost da nemuslimani mogu imati pravo na spasenje. Umjereni muslimani vjeruju da se ovo odnosi na osnovno stanovište koje muslimani trebaju imati prema drugima. Muslimani, jednostavno, nisu bitan faktor kad je u pitanju to kako će Bog odlučiti da se odnosi prema nemuslimanima i, prema tome, muslimani se trebaju ponašati prema drugima na ovome svijetu u skladu sa potencijalom za ljepotu i dobročinstvo koje je Bog ostavio *svakom* ljudskom biću.

Muslimani ne trebaju odbacivati i arogantno vjerovati da su svi nemuslimani prokleti, da ovo ne bi uticalo na njihovo ponašanje prema nemuslimanima. Bog naglašava da niko, čak ni muslimani, ne trebaju počinuti grijeh ponašajući se kao da su oni sveti glas Boga. Ljudska bića trebaju uvijek znati svoje mjesto i ova skromnost može napraviti razliku između dostojnog i nedostojnog ponašanja.

Puritanski odgovor ovom umjerenom stavu može se sumirati u jednoj riječi: *abrogacija* (ponišćavanje). Abrogacija znači da su ništavni i nevažeći svi ajeti koji govore o toleranciji i

¹⁴ Kur'an 22:67-68

¹⁵ Kur'an 21:107

¹⁶ Kur'an 2:105; 3:74; 35:2; 38:9; 39:38; 43:32

¹⁷ Kur'an 22:34

¹⁸ Kur'an 5:69; 2:62

¹⁹ Kur'an 3:199

saradnji sa nemuslimanima. Prema puritancima, Bog je Taj Koji je odlučio poništiti sve kur'anske ajete kojima su savjetovani muslimani da praštaju i traže mirnu koegzistenciju s nemuslimanima. Prema puritancima, Bog je ohrabrio muslimane da opraštaju i budu tolerantni onda kad su muslimani nemoćni i kad ne mogu sebi priuštiti konfrontacijsku politiku sa nemuslimanima. Ali, čim muslimani postanu moćni, Bog im je naredio da traže uništenje svih nemuslimana ili da, minimalno, budu u neprijateljskom odnosu prema njima.

Umjerenim muslimanima puritanski stav, jednostavno, nema smisla. U umjerenom gledištu, ova oportunistička logika je nedolična Bogu, Koji je pravedan, etičan i milostiv. Ona prkosi logici da bi Bog u jednom trenutku upućivao ljudska bića da djeluju na moralan način, a da bi u drugom trenutku apsolutno preokrenuo Svoj stav za čisto oportunističke razloge. Jednostavnije rečeno, to nije bog kome se umjereni muslimani mole i umjereni muslimani imaju previše poštovanja za Kur'an da bi ga čitali na neetičan i oportunistički način. Nažalost, puritanci obično proglašavaju da je abrogiran bilo koji dio Kur'ana koje nije u saglasnosti sa njihovim pogledom na svijet. U ovom slučaju, puritanci tvrde da je abrogiralo ono što oni nazivaju *džihad-ajetima* i učinilo

nevažećim svo kur'ansko učenje o toleranciji i praštanju.

Ja ću u slijedećem poglavlju raspravljati na temu džihada i takozvanih džihad-ajeta. Pravo pitanje, međutim, bilo je da puritanci prizivaju doktrinu džihada ili neku drugu jurisprudencijsku doktrinu, fundamentalni problem je njihov netolerantni i konfrontacijski pogled na svijet koji djeluje kao prizma kroz koju oni vide Boga i Božiji tekst. Puritanci neiscrpno pokušavaju pronaći bilo kakvu doktrinu ili mehanizam koji će im omogućiti da unesu svoj pogled na svijet u islamsku vjeru. Značajnije je to da upravo zato njihov pogled na svijet nije podržan Kur'anom, tako da oni moraju pribjeći dubioznim metodama, kao što je proglašavanje abrogiranim nekih dijelova Kur'ana, i to tako da to nisu učinila ljudska bića koja tumače tekst, već Bog. Na taj način oni mogu izbjeći snošenje odgovornosti za ignoriranje dijelova Uzvišene Knjige i umjesto toga tu odgovornost pripisati direktno Bogu.

Izvor: Khaled Abou El-Fadl, *The Great Theft: Wrestling Islam from the Extremists* (New York: HarperCollins, 2005), 203-220.

Prijevod
Harun Karčić